
Unionsoppløsningen i 1905: Bør vi feire 7. juni?

Aanund Hylland^{1,2}

Den etablerte oppfatningen i Norge er at unionen med Sverige ble oppløst 7. juni 1905, da Stortinget i en bisetning avsatte kong Oscar II. Når man betrakter saken 100 år i ettertid, med et mer nøkternt og kritisk blikk enn det som var mulig i kampens hete, kan denne oppfatningen da opprettholdes? Forfatteren svarer et klart nei. Å hevde at unionen ble oppløst 7. juni, er å si at man ikke er bundet av internasjonale forpliktelser, og det er en holdning vi ikke kan vedkjenne oss. Unionen ble oppløst 26. oktober 1905, da Karlstad-avtalen ble ratifisert og Oscar II abdiserte som Norges konge. Likevel er 7. juni 1905 en viktig dag i norsk historie. Stortingsvedtaket den dagen ledet fram mot unionsoppløsningen. Det førte til at siste rest av personlig kongemakt forsvant og var dermed et videre skritt på veien mot fullverdig demokrati. Derfor er det all grunn til å feire 7. juni.

---

¹Aanund Hylland er professor i samfunnsøkonomi og beslutningsteori ved Universitetet i Oslo og spesiallærer i Norges Bank. Adresse: Økonomisk institutt, postboks 1095, Blindern, 0317 OSLO. Kontortelefon: 22 85 42 71. Telefaks: 22 85 50 35. Elektronisk post: aanund.hylland@econ.uio.no.

²Det muntlige innlegget på konferansen 7. juni var noe forkortet i forhold til dette kapittelet. Jeg er ikke jurist eller historiker, men våger meg altså likevel inn på disse fagfeltene. Etter konferansen er jeg blitt oppmerksom på en bok der spørsmålene er grundig drøftet, nemlig Ola Mestad og Dag Michalsen (red.): *Rett, nasjon, union – Den svensk-norske unionens rettslige historie 1814-1905* (Universitetsforlaget 2005). Særlig interesse har kapittel 14, "Unionsoppløsninga i 1905: parlamentarisme, strategi og statsrett", av Ola Mestad. På flere punkter inntar han andre standpunkter enn dem jeg gir uttrykk for, men det har ikke vært mulig å ta opp Mestads argumentasjon til nærmere drøfting her.

8.1 Innledning

Sentralt i Oslo, øst for Akerselva og litt nedenfor Sinsenkrysset, ligger et støyende og forurenset trafikk-knutepunkt. Derfra stråler det ut gater i alle retninger. En av dem er Christian Michelsens gate. Stedet heter Carl Berners plass.

Det er ingen tilfeldighet at Christian Michelsens gate og Carl Berners plass henger sammen.³ I Norge vet forhåpentlig de fleste hvem Christian Michelsen var, men trolig har tusener eller titusener av Osloborgere jevnlig passert Carl Berners plass uten å reflektere over bakgrunnen for navnet. Man kunne ha tenkt seg at Carl Berner ville bli mer omtalt omkring 7. juni 2005. I noen grad har det skjedd, men fortsatt tror jeg navnet er ganske ukjent for de fleste.

Carl Berner er først og fremst kjent som forfatter av bisetninger. Han var stortingspresident 7. juni 1905 og formulerte Stortingets berømte vedtak den dagen, der bisetningene går for å være det sentrale. Vedtaket begynner slik:

«Da statsrådets samtlige medlemmer har nedlagt sine embeter, da Hans Majestet Kongen har erklært seg ute av stand til å skaffe landet en ny regjering, og da den konstitusjonelle kongemakt således er trådt ut av virksomhet ... »

Deretter følger hovedsetningen, som gir statsminister Christian Michelsen og hans regjering fullmakt til inntil videre å styre landet. Så slår Stortinget i en ny bisetning fast

«at foreningen med Sverige under en konge er oppløst som følge av at Kongen har opphørt å fungere som norsk konge ». ⁴

³Begge navnene ble vedtatt i 1934. Like i nærheten finner vi også Jørgen Løvlands gate, som fikk navn samme år. Løvland var våren 1905 norsk statsminister i Stockholm, altså den fremste av de tre norske statsrådene som ifølge november-grunnloven § 15 alltid skulle følge Kongen. (Grunnloven av 17. mai 1814 ble revidert i november samme år i samband med unionen med Sverige. Den reviderte versjonen blir kalt "november-grunnloven".) Etter unionsoppløsningen ble Løvland utenriksminister, som var en nyopprettet stilling, siden utenriksvesenet innen unionen var felles med Sverige.

⁴I hovedteksten har jeg modernisert rettskrivningen i 7. juni-vedtaket. Det lyder i sin helhet slik i original språkform (sitert etter *Forhandlinger i Stortinget (1904/1905)* side 2544 andre spalte):

«Da statsraadets samtlige medlemmer har nedlagt sine embeder, da Hans Majestet kongen har erklæret sig ude af stand til [at] skaffe landet en ny regjering, og da den konstitutionelle kongemagt saaledes er traadt ud af virksomhed, bemyndiger Stortinget medlemmerne af det idag aftraadte statsraad til indtil videre som den norske regjering at udøve den kongen tillagte myndighed i overensstemmelse med Norges riges grundlov og gjældende love - med de ændringer, som nødvendiggiøres derved, at foreningen med Sverige under en konge er opløst som følge af, at kongen har ophørt at fungere som norsk konge. »

8.2 Bør vi feire unionsoppløsningen 7. juni?

Bør vi overhodet *feire* unionsoppløsningen? De festlighetene som blir arrangert i 2005, heter offisielt “hundreårsmarkeringen”. Jeg har lagt merke til at bruken av ordet “markere” i stedet for “feire” er blitt utsatt for en viss latterliggjøring, men det ville sikkert ha møtt sterk kritikk om man hadde tillatt seg å si “feire”. Jeg tar ikke standpunkt til hvilket ord som bør brukes om hundreårsminnet, men det er knapt tvil om at et overveldende flertall i Norge, og sikkert også mange i Sverige, mot slutten av 1905 gledet seg over at unionen ikke lenger eksisterte.

I stedet legger jeg vekt på et annet ledd i setningen. Bør vi feire unionsoppløsningen 7. juni? Her er mitt svar et klart nei.

Helt siden 1905 har den allmenne oppfatningen i Norge vært at unionen *ble oppløst* 7. juni. Dette ble terpet inn i oss på skolen, og formuleringen i stortingsvedtaket tar det nærmest for gitt at slik var det. Stortinget avsatte Kongen og oppløste unionen i en bisetning, som det ofte blir sagt. Er dette en korrekt forståelse av det som skjedde i 1905?

For å hevde at unionen ble oppløst 7. juni, må man forutsette at Norge ikke er bundet av sine internasjonale forpliktelser, altså at vi kan følge avtaler så lenge vi regner det å være i vår egen interesse, men gi blaffen i dem om det skulle passe oss. Blant stormakter har dette ikke vært en uvanlig holdning, både før og etter 1905. Dessverre fins det også i dag land som opptrer slik. Vi i Norge bør ikke gjøre eller si noe som støtter denne holdningen.

Dersom stortingsvedtaket 7. juni 1905 var ment som en beslutning om å oppløse unionen, var det ikke bare folkerettslig ulovlig, altså i strid med unionsavtalen mellom Sverige og Norge, Riksakten av 1815. Det var også statsrettslig ulovlig, altså i strid med Norges grunnlov. Stortinget kan ikke avsette Kongen, verken i hoved- eller bisetninger.

Riktignok ble det fra norsk side hevdet at det var Kongen som hadde brutt spillereglene. I så fall ble unionen ikke oppløst 7. juni, men 27. mai, da Kongen erklærte seg ute av stand til å skaffe landet ny regjering. I den politiske situasjonen i 1905 kunne det være naturlig å argumentere med at Kongen ikke oppfylte de kravene Grunnloven stilte, men etter mitt syn holder ikke argumentasjonen mål når man ser den på avstand. Jeg går ikke nærmere inn på dette.⁵

8.3 Vår holdning til andres uavhengighet

I 1990 erklærte de baltiske land seg ensidig uavhengige av Sovjetunionen. De fleste vestlige land, deriblant Norge, anerkjente dem ikke som selvstendige stater på det tidspunktet. Året etter, men før Sovjetunionen gikk fullstendig i oppløsning, ble det inngått avtale om selvstendighet for Estland, Latvia og Litauen, og de ble internasjonalt anerkjent. Etter mitt syn var det riktig av Norge og andre vestlige land

⁵For videre drøfting av spørsmålet kan jeg vise til artikkelen “Var 7. juni-beslutningen revolusjonær?”, publisert på Nasjonalbibliotekets internett-sider, se http://www.nb.no/baser/1905/tema_7juni.html

å vente med anerkjennelsen. Om vi sammenlikner med det som skjedde på Balkan omtrent samtidig, der Slovenia og Kroatia ble anerkjent “hals over hode” av Vesten straks de erklærte seg selvstendige, kan det til og med hevdes at tilbakeholdenheten bidro til at de baltiske land ble selvstendige uten omfattende kamper og krigshandlinger. Dessverre unngikk man ikke helt tap av menneskeliv, men i forhold til blodbadet på Balkan gikk det fredelig for seg.

Dersom det skal være sammenheng i våre holdninger, kan vi ikke hevde at unionen mellom Sverige og Norge ble oppløst 7. juni 1905, og samtidig benekte at Estland, Latvia og Litauen ble selvstendige i 1990.

8.4 Hva skjedde og hva skjedde ikke 7. juni 1905?

Konklusjonen er at det tradisjonelle norske standpunktet om at unionen mellom Sverige og Norge ble oppløst 7. juni 1905, bygger på nasjonalsjåvinistiske oppfatninger og mangel på respekt for avtaler og forpliktelser. Det er sannelig på tide at slike holdninger blir rykket opp med rot!

En annen påstand man ofte hører, er at Norge ble en selvstendig stat 7. juni 1905. Begrepet “selvstendig” er ikke entydig, og det kan nok forsvares å si at Norge ble selvstendig da landet i 1905 fikk eget utenriksvesen og ble internasjonalt anerkjent (men i så fall inntrådte selvstendigheten 26. oktober og ikke 7. juni, se nedenfor). Etter mitt syn er det likevel mer naturlig å si at Norge ble selvstendig i 1814. Det dansk/norske monarkiet var en helstat, der det ikke var grunnlag for å hevde at Norge var selvstendig. Fra 1814 hadde Norge alle institusjoner som karakteriserer en selvstendig stat, selv om det felles utenriksvesenet innen unionen hindret internasjonal anerkjennelse.⁶

Dette betyr ikke at 7. juni-vedtaket ikke var viktig. Uansett lovlighet virket det i praksis, i hvert fall internrettslig. All sivil, geistlig og militær øvrighet i Norge fulgte fra 7. juni 1905 ordrer fra regjeringen Michelsen, ikke fra kong Oscar II. Allerede søndag 11. juni ba man i norske kirker ikke lenger for Kongen og hans hus, men for vårt lands regjering.

Trass i ordlyden behøver ikke vedtaket oppfattes som at Stortinget mente å ha rett til ensidig å oppløse unionen.⁷ Fornuftig fortolket var vedtaket verken ulovlig eller sjåvinistisk, men en viktig begivenhet i norsk historie. Det ledet til at siste rest av personlig kongemakt forsvant og var dermed et ytterligere skritt på veien mot fullverdig demokrati. Altså er det god grunn til å feire 7. juni-vedtaket.

---

⁶November-grunnloven slo i § 1 fast at Norge er et “selvstændigt ... Rige, forenet med Sverige under een Konge”. En slik formulering kan være en ren programerklæring som dekker over at virkeligheten nærmest er motsatt, men i dette tilfellet mener jeg altså at det uttrykte en realitet.

⁷Det faktum at man innlot seg på forhandlinger om oppløsning av unionen, kan oppfattes som at Stortinget ikke egentlig mente at den allerede var oppløst 7. juni. På den andre siden skal man være forsiktig med å trekke slutninger fra villighet til å forhandle. Selv om jeg ikke vet om det forholdt seg slik, er det fullt mulig at den svenske delegasjonen oppfattet forhandlingene som å gjelde hvorvidt unionen skulle oppløses og i så fall hvordan, mens den norske mente det bare dreide seg om hvordan man skulle avvikle restene av en allerede oppløst union. Konstruktiv uklarhet kan ha sin verdi, og insistering på klarhet og konsistens kan hindre fredelige løsninger som ellers hadde vært mulige.

Norges Bank har gitt ut en serie minnemynter i anledning unionsoppløsningen. I den sammenhengen heter det:

«Det siste partet i Norges Banks minnemyntserie utgis 7. juni 2005, på hundreårsdagen for Stortingets vedtak som førte til oppløsningen av unionen med Sverige i 1905.»⁸

Det var nettopp det som skjedde 7. juni 1905. Unionen ble ikke oppløst, men det ble truffet et vedtak som vi i etterhånd kan si ledet fram mot oppløsningen.

8.5 Ensiktig uavhengighetserklæring eller forhandlinger og avtale?

Det kan ikke utelukkes at en ensiktig uavhengighetserklæring kan være berettiget og bør aksepteres, selv om den etter gjeldende rett er ulovlig. Det vil gjelde dersom en undertrykt befolkning står overfor en urokkelig imperialist som avviser ethvert forsøk på å endre tingenes tilstand gjennom forhandlinger.

Dette var langt fra situasjonen for Norge i 1905. For det første er det helt urimelig å omtale Norge som “undertrykt”. For det andre var man fra svensk side villig til å forhandle om avvikling av unionen. Forhandlingene fant sted i Karlstad og ga et resultat som begge parter aksepterte.

Var Sverige og Norge på randen av krig i 1905? Her later det til å være uenighet blant historikere. Uansett er det et faktum at unionen ble oppløst på fredelig vis, uten at et skudd ble avfyrt. Det er all grunn til at vi, Sverige og Norge, kan være stolte av dette. Vi skal ikke nøle med å trekke det fram som et godt eksempel, et forbilde for andre som har kommet eller vil komme i tilsvarende situasjon.

Karlstad-avtalen ble ratifisert 26. oktober, etter at den var godkjent av begge lands nasjonalforsamlinger. Samme dag la Oscar II ned sitt embete som Norges konge. Dette er datoen for unionsoppløsningen. Deretter ble Norge raskt anerkjent av verdens ledende nasjoner.⁹ Dersom hundreårsdagen for unionsoppløsningen skal feires, burde det altså skje 26. oktober 2005.

8.6 Betydningen av antall parter i unionen

En politisk union av to parter er et problematisk fenomen. Når det er minst tre parter, kan det være vekslende flertall i saker der det er uenighet. I så fall kommer ingen permanent i mindretall, og alle føler kanskje at de alt i alt har fordel av unionen. Med to parter er vekslende flertall knapt mulig. I den grad det fins felles institusjoner, må man dessuten regne med evig strid om de skal være basert på likeverdighet mellom partene eller om partenes størrelse skal spille en rolle for representasjonen.

---

⁸Kopiert fra Norges Banks internett-sider, se

<http://www.norges-bank.no/front/pressemelding/no/2005/2005-06-02T13-25-46.fgen.html>

⁹Det skjedde før det var avklart om Norge ville bli monarki eller republikk. Grunnloven slo riktignok fast at Norges statsform var arvelig monarkisk, men diskusjonen om statsformen var en levende realitet i oktober 1905. Spørsmålet ble endelig avklart ved folkeavstemningen 12. og 13. november.

I nyere europeisk historie har vi sett at Tsjekkoslovakia ikke klarte å holde sammen. Språkskillet i Belgia har ført til at flere og flere funksjoner er overført fra staten til regionene. Lett overdrevet sier man at det belgierne i dag har felles, er kongen og fotballandslaget. Staten Belgia har ikke opphørt å eksistere, men den blir etter hvert tømt for funksjoner.¹⁰

8.7 Hvorfor varte den svensk/norske unionen så lenge?

Unionen mellom Sverige og Norge varte i mer enn 90 år, trass i at den besto av to parter og etter resonnementet ovenfor skulle være svak og sårbar. Jeg tror det først og fremst skyldes at unionen var så “tynn”. De to landene var praktisk talt uavhengige, og veldig få saker skulle avgjøres på unionsnivå.

Kongehuset og utenriksvesenet var felles. Kongen opptrådte bare i spesielle tilfeller som unionskonge. Sveriges konge og Norges konge var samme person, men to forskjellige institusjoner, som opererte uavhengig av hverandre og til dels etter ulike regler, som bestemt i de to landenes grunnlover.

Hver av unionspartnerne hadde sitt parlament, sin regjering og sitt rettsvesen, samt andre offentlige institusjoner. Det fantes ikke tilsvarende institusjoner på unionsnivå, bortsett fra det såkalte “ministerielle statsråd” for utenriksaker. På 1860-tallet ble det riktignok fremmet forslag om et unionsparlament, noe som utvilsomt ville ha styrket unionen, men unionsparlamentet skulle ha sterkt begrenset myndighet og på ingen måte erstatte de nasjonale parlamentene.

Sverige og Norge hadde til og med hver sin hær og hver sin krigsmarine. I fredstid hadde Kongen bare en meget begrenset rett til å føre tropper fra det ene landet inn i det andre for felles øvelser.¹¹

Det var uttrykkelig bestemt at Norge skulle ha sin egen sentralbank og sitt eget pengevesen.¹² De to landenes selvstendighet på dette området blir også illustrert av at den skandinaviske myntunionen i første omgang var en avtale mellom Danmark og Sverige, som Norge først sluttet seg til etter at den hadde virket et par år.¹³ Det økonomiske samarbeidet mellom Sverige og Norge var først og fremst regulert av det som het mellomriksloven, en slags frihandelsavtale eller tollunion. Den eksisterte i litt ulike versjonen gjennom mesteparten av 1800-tallet og var prinsipielt uavhengig av den politiske unionen. Den ble sagt opp fra svensk side i 1895.

Formelt var de to landene i unionen likestilt. Fra 1814 var det riktignok en asymmetri ved at Kongen kunne utnevne en svenske til stattholder i Norge. Siste gang en svenske fungerte i denne stillingen var i 1829, og i 1873 ble embetet avskaffet.¹⁴

¹⁰Strengt tatt er det tre språkgrupper i Belgia, siden tysk også er offisielt språk, i tillegg til nederlandsk og fransk. Den tysktalende befolkningen er for liten til å ha reell betydning, så i praksis er Belgia språklig sett en union av to parter.

¹¹November-grunnloven § 25 andre ledd.

¹²November-grunnloven § 110. Etter 1905 ble bestemmelsen betraktet som unødvendig, og den falt bort da man i 1911 trengte paragrafnummeret til et annet formål. I dag står det ingen ting om Norges Bank i Grunnloven. Det går ikke en gang fram at det skal finnes en sentralbank. Pengevesenet er bare nevnt ett sted, nemlig i § 75 punkt c, der det heter: “Det tilkommer Stortinget ... at føre Opsyn over Rigets Pengevæsen.”

¹³Se Lars Jonungs omtale av dette ovenfor i avsnitt 5.1 (side 82).

¹⁴Kongen og kongefamilien bodde for det meste i Sverige, og de følte seg sikkert som svensker (bortsett fra Karl Johan og

Da unionen brøt sammen, var den umiddelbare årsaken ikke konflikt mellom Sverige og Norge, men mellom to *norske* konstitusjonelle organer, Stortinget og Kongen. Det er ingen tvil om at det bak formalitetene lå motsetninger mellom de to landene, men saken kom på spissen i form av strid mellom på den ene siden Stortinget og Norges regjering, og på den andre siden Oscar II i egenskap av Norges konge. Svenske institusjoner kom først inn i bildet da man begynte forhandlinger om avvikling av unionen.

Jeg tror mange i Norge i dag har overdrevne forestillinger om hvor tett unionen var. Det ser man bl.a. i en del intervjuer der folk er spurt hva de tror ville ha skjedd dersom unionen ikke hadde blitt oppløst i 1905. Sverige og Norge var ikke ett land fra 1814 til 1905 og ville ikke ha blitt det om unionen hadde fortsatt i samme form.

8.8 Kontrafaktiske spekulasjoner

Som en kuriositet kan man forsøke å spekulere over hva som kunne ha skjedd om unionen hadde fortsatt etter 1905, eventuelt modifisert i samsvar med det norske kravet om eget konsulatvesen. Det er vel tvilsomt om slike hypotetiske spørsmål lar seg analysere på seriøst og faglig forsvarlig vis; i alle fall hevder ikke jeg å kunne gjøre det. Likevel klarer jeg ikke å motstå fristelsen til å ta opp to temaer:

Hva hadde skjedd 9. april 1940? Kunne Norge ha vært okkupert og Sverige nøytralt i andre verdenskrig dersom unionen hadde bestått? Selv om de to landene aldri hadde felles militærvesen, er det vanskelig å tenke seg en slik situasjon. Neste spørsmål blir om Tyskland da hadde veket tilbake for å okkupere Norge, eller om både Sverige og Norge, i tillegg til Danmark, hadde blitt overfalt. Det spørsmålet skal jeg ikke forsøke å besvare.

Hvordan hadde det blitt med medlemskap i Den europeiske union? Den svensk/norske unionen som sådan, som verken hadde parlament eller regjering, kunne neppe bli EU-medlem. Sverige kunne bli medlem, og Norge kunne bli medlem, akkurat som i den faktiske situasjonen. Likevel kan man spørre om dagens tilstand, med Sverige innenfor og Norge utenfor EU, hadde vært mulig. Formelt og juridisk er svaret sannsynligvis ja, men noe annet er om det ville ha vært politisk mulig.

Jeg overlater til andre å spekulere videre på disse og andre hypotetiske spørsmål.

---

kanskje Oscar I, som var oppvokst i Frankrike). I prinsippet var de imidlertid like mye norske som svenske. Den felles utenriksministeren var alltid svensk, men det var sannsynligvis ikke noe i veien for å utnevne en nordmann i stillingen, selv om spørsmålet aldri ble helt avklart og til dels var omstridt.